

Список використаних джерел

1. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник для студ. психол. і педагог, спеціальностей / М.Й Варій - 2-ге видан., випр. і доп. - К.: «Центр учбової літератури». - 2007. - 968 с.
2. Загальна психологія: підручник / за ред. С.Д. Максименка. - 3-тє вид., переробл. і доп. - Вінниця: Нова Книга, 2006. - 688 с.
3. Кузьменко В.У. Індивідуальний підхід: десять кроків // Дошкільне виховання, 2006. - № 7. - С 10 - 12.
4. Савчин М.В. Загальна психологія: навчальний посібник / М.В. Савчин. У двох частинах. Частина I. Видавнича фірма «Відродження», 1998. - 159 с.
5. Сисоєва С.О. Психологія та педагогіка: підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю традиційної та дистанційної форм навчання / С.О. Сисоєва. - К.: Міленіум, 2005. - 520 с.
6. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібн. / О.В. Скрипченко та ін. 2-ге вид. - К.: Каравела, 2007. - 400 с.

Титаренко О.О.

Маніпулятивні впливи у сучасній школі

Постановка проблеми. У сучасному соціумі досить актуальною є проблема маніпуляції учнями, адже школа – це один із найстійкіших, соціальних інститутів, «генетична матриця» культури. Відповідно до цієї матриці формуються наступні покоління. Тому створення людини із новими, більш бажаними характеристиками, які б полегшили маніпуляцію її свідомістю, стає причиною принципіальних змін у системі освіти.

Аналіз останніх наукових праць. Існує досить велика кількість літератури, присвяченої темі маніпуляції свідомістю. Для початку, слід визначити тлумачення слова «маніпуляція». Корінь слова "маніпуляція"- латинське слово manus - рука (manipulus - пригорща, жменя, від manus і ple-наповнювати). У словниках європейських мов слово тлумачиться як поводження з об'єктами з певними намірами, цілями. Звідси походить і сучасне переносне значення слова - спритне поводження з людьми як з об'єктами, речами [5].

Оксфордський словник англійської мови трактує маніпуляцію як «акт впливу на людей або управління ними зі спритністю, особливо із зневажливим підтекстом, як приховане управління або обробка»[3]. Мішенню дій маніпулятора є дух, психічні структури людської особистості.

Г.Шиллер стверджує, що для досягнення успіху маніпуляція повинна залишатися непомітною. «Успіх маніпуляції гарантований, коли об'єкт маніпуляції вірить, що все, що відбувається природно і неминуче. Коротше кажучи, для маніпуляції потрібно фальшива дійсність, в якій її присутність не буде відчуватися»[2]. Ще важлива, хоча і не настільки очевидна ознака, яку він

виділяє, це те, що до людей, свідомістю яких маніпулюють, ставляться не як до особистостей, а як до об'єктів, особливого роду речей. Але все ж, на його думку, маніпуляція - це частина технології влади, а не вплив на поведінку друга чи партнера.

Є.Л.Доценко в книзі «Психологія маніпуляції» розглядає таку особливість маніпуляції як психічний вплив: «Він не тільки спонукає людину, що знаходиться під таким впливом, робити те, чого бажають інші, він змушує його хотіти це зробити» [4].

Потреба у вивченні цілей, методів та прогнозування можливих результатів маніпуляцій учнями у школах визначає **актуальність даної роботи.**

Мета нашого дослідження – виявити відкриті та приховані методи маніпуляції учнями та визначити вік учнів, найбільш піддатливий до маніпуляторів.

У сучасній школі вчителі використовують як відкриті засоби маніпулювання, так і приховані. У відкритій маніпуляції найчастіше використовується «заликування», тобто «знижу оцінку», «викличу батьків», «відведу до директора (завуча)», «дам додаткове завдання», «залишу після уроків» і так далі. Також до відкритої маніпуляції, на наш погляд, відноситься прямо протилежний спосіб - «задобрювання», тобто «виправлю оцінку», «закінчите чверть добре, то поїдемо в ліс (на екскурсію)», «захистіть честь навчального закладу на олімпіаді (змаганнях) пробачу пропуски, підтягну по предмету».

Відкрита маніпуляція найпростіший спосіб впливу на учнів, набагато важче використовувати приховану маніпуляцію. Наприклад, вчитель може проводити урок так, що всі учні будуть брати участь у навчальному процесі, а часу на погану поведінку не залишиться. Коли вчителі проводять свої заняття у вигляді ділових ігор, то і матеріал, пройдений на уроці, запам'ятовується і засвоюється набагато краще, ніж на звичайних уроках. Також учитель може різними способами викликати інтерес учнів до свого предмета або до теми уроку, змушуючи їх тим самим включитися в рішення якої-небудь проблеми або завдання. Вчителю легко приховано керувати дітьми, якщо він у них має авторитет, у своїх учнях бачить особистостей, володіє хорошим почуттям гумору.

Серед вчених, які займалися проблемою маніпуляції учнями у школах, значний внесок зробив В.П.Шейнов. У своїх працях дослідник наводить різні види і методи маніпуляції, використовувані в школі:

1. Маніпуляція «Донощики».
2. Маніпуляція «Улюбленці».
3. Маніпуляція «Залишаю після уроків весь клас!».
4. Маніпуляція «Зниження оцінки». [1, с.147]

Школярі володіють низьким рівнем здатності до опору маніпулятивним впливам, так як сучасними системами навчання і виховання не передбачено формування у дітей психологічного захисту від маніпуляцій. Стихійно розвинені в учнів способи захисту не забезпечують психологічної безпеки. Для того, щоб не стати об'єктом маніпуляції, потрібно знати способи і техніку захисту від неї.

Виклад основного матеріалу. З метою виявити наявність маніпулятивного впливу у школі, ступінь його відкритості, визначити, який вік учнів найбільш вразливий до такого впливу, нами проведено наступне констатуюче дослідження. Було проаналізовано маніпуляції в системі «учитель-учень» під час навчально-виховного процесу у молодшій (1-4 клас), середній (5-8 клас) та старшій (9-11 клас) вікових групах однієї з загальноосвітніх шкіл міста. Всього було відвідано 15 уроків. В основу дослідження використання маніпуляцій була покладена класифікація, розроблена В.П.Шейновим [1, с.147]

Аналізуючи отримані результати можна зазначити, що найбільша кількість (48%) маніпуляцій належить до категорії «Залишу після уроків весь клас». Зазвичай вчитель загрожує це зробити, щоб звернути на порушників невдоволення всього класу, сподіваючись вплинути таким чином на винуватців. Тим самим вчитель перекладає відповідальність за підтримання порядку на учнів. Але це обов'язок вчителя, і тільки його. Діти не розбираються в таких тонкощах, але інтуїтивно відчують, що тут щось нечесно. І обурення своє завжди направляють на вчителя. Підтверджуючи свою нездатність закликати до порядку порушників, вчитель одночасно втрачає частину свого авторитету. Мішенню впливу тут є бажання дітей іти додому, а приманкою - беззахисність учнів перед владою вчителя. Вербальними прикладами таких маніпуляцій є наступні: «Або зараз всі зробимо тишу, або на перерву ніхто не піде»; «Якщо Саша зараз не заспокоїться, то ми всі залишимося на шостий урок»; «Покажімо як ми усі можемо себе гарно вести. Богдане, ти за нас чи проти нас?»

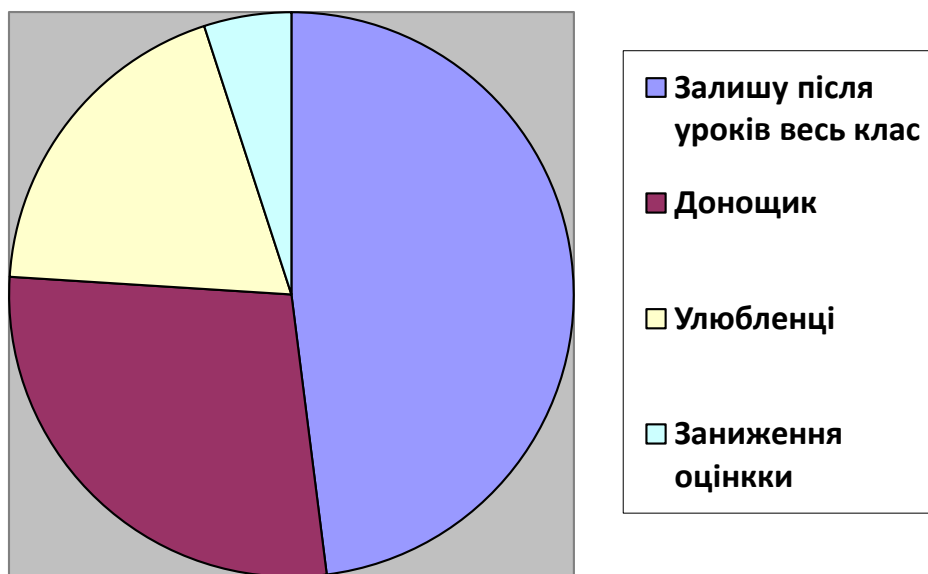
Достатньо велика кількість (28%) маніпуляцій належить до категорії «Донощик». Деякі вчителі привчають дітей доповідати, хто порушує встановлені правила (лихословить, хуліганить, курить і т.п.). Донощиків заохочують. Мішенню впливу є бажання дитини отримати похвалу і підтримку старшого. Приманкою - заохочення і «особливі відносини». Іншою стороною цієї маніпуляції є, по-перше, ненависть, якою платять діти донощикам. По-друге, виробляється звичка до доносів, яка (на відміну, скажімо, від американського суспільства) в нашій культурі засуджується. Наприклад: «Я зараз вийду, а Катя мені потім доповість, хто себе погано поводить»; «Саша, слідкуй щоб ніхто не розмовляв. Якщо хтось порушуватиме дисципліну – одразу іди в учительську і скажи мені».

19% усіх маніпуляцій підлягає під категорію «Улюбленці». Вчителю спокійніше, коли серед учнів є «свої», яких він підкупив тим, що більш лояльно ставиться до їхніх відповідей і письмових робіт. Певним чином, тут

спрацьовує маніпулятивна техніка «правила взаємного обміну». Мішень впливу і приманка тут точно такі ж, як і в попередній маніпуляції. Згубність наявності улюбленців в тому, що діти (більшість з них) страждають від несправедливого ставлення до них. А діти ставляться до несправедливості вкрай болісно. Із улюбленців же виростають підлабузники, які ще в дитинстві відчули блага від осіб, що володіють якоюсь владою.

Найменш часто було використано маніпуляцію типу «Заниження оцінки». Грубою помилкою є те, що вчитель знижує оцінку учневі зі свого предмету за погану поведінку. Є спеціальні покарання за поведінку: можна писати зауваження в щоденнику, викликати батьків і так далі. Мішень впливу - бажання учня мати ту оцінку, яку він заслужив. Приманка - фактична неможливість опротестувати оцінку, адже розбір цього інциденту виставить учня в ще гіршому світлі - розкриє його «подвиги». Спроби змінити ситуацію приречені на провал в силу корпоративної солідарності вчителів. І класний керівник, і завуч, і директор самі натерпілися від порушників спокою, тому безумовно підтримають вчителя.

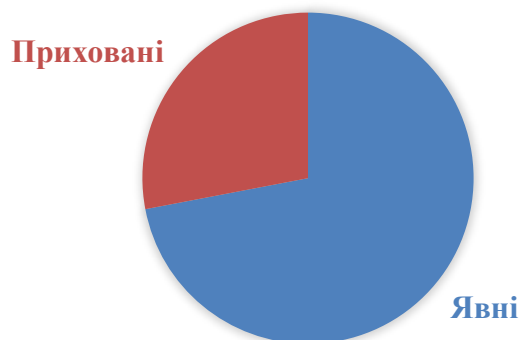
Саме тому протест постраждалих від цієї маніпуляції не йде далі обурення у розмові з самим учителем. Маніпуляцію «Заниження оцінки» простежуємо у наступних виразах: «Хто зараз заговорить, тому на бал зменшую оцінку», «Тим, хто швидше закінчить, я можу поставити вищу оцінку». У графічному вигляді види шкільних маніпуляцій представлені на рис.1.

Рис.1 Види маніпуляцій за класифікацією В.П. Шейнова

Також ми визначили, що явні маніпуляції у системі «учитель-учень» переважають на прихованими (72% і 28% відповідно) (див.Рис.2).

СПІВВІДНОШЕННЯ ВІДКРИТИХ ("ЯВНИХ") ТА ЗАКРИТИХ ("ПРИХОВАНИХ") МАНІПУЛЯЦІЙ

Рис.2 Співвідношення явних і прихованих маніпуляцій.

Пояснення даного феномену бачимо у тому, що вчитель, як правило, не володіє тонкощами маніпулятивного впливу, як правило використовуючи масове та оперативне маніпулювання (а не міжособистісне або стратегічне). Крім того, вчитель використовує такі маніпулятивні техніки впливу, які засновані на використанні нормативного впливу. Зважаючи на те, що у учнів переважає автоматична, стереотипна поведінка, у спілкуванні з ними, можна не вдаватися до таких тонкощів як «застосування принципу контрасту», прийому «нога в дверях», письмові зобов'язання тощо.

Також можна зробити висновок, що загальна частота виявлення маніпуляції учнями є наступною: у молодшій школі – 52%, у середній – 31%, у старшій – 17%.

Рис.3 Частота маніпулювання під час навчального процесу.

Найчастіше маніпулювання спостерігається у молодших класах, що можна пояснити і соціальною ситуацією розвитку, і підвищеною довірою

учнів до вчителя, і недостатнім ступенем розвиненості у молодших школярів рефлексивності, аналітичності.

Висновки. Підсумовуючи вище зазначене, можна говорити про маніпуляцію учнями як різновиду маніпуляції. Маніпулювання масовою свідомістю - програмування думок і прагнень людей, їхніх настроїв і психічного стану з метою забезпечення такої поведінки, яка необхідна групі небагатьох власників засобів маніпуляції, що здійснюють такий вплив, переслідуючи свої особисті корисливі цілі. Це вид духовного, психологічного впливу, а не фізичне насильство чи загроза. Це прихований вплив, факт якого не повинен бути помічений об'єктом маніпуляції.

Межі статті не дають можливості розкрити повністю проблему маніпуляцій свідомістю у сучасній школі. Ми плануємо зробити це у інших наукових роботах та презентаціях при вивченні психологічних особливостей маніпуляції масами.

Список використаних джерел

1. Шейнов В.П. Маніпулювання свідомістю / В. Шейнов. . – М.: Харвест, 2010 – 768 с.
2. Шиллер Г. «Маніпулятори свідомістю» / / [www.antiglobalizm.org / antiglob.html](http://www.antiglobalizm.org/antiglob.html)
3. Сімсон Дж. Оксфордський словник англійської мови / Дж. Сімсон, Е. Вейнер. - Кларендон Прес, 1989 – 1099 с.
4. Доценко Є.Л. Психологія маніпуляції: феномени, механізми і захист. / Є. Доценко — М.: ЧеРо, Видавництво МДУ, 2000 — 344с.
5. Кара-Мурза С.Г. «Маніпуляція свідомістю» / / www.kara-murza.ru/manipul.htm

Ткаченко О.А.

Моделювання текстуального простору діалогічної навчальної ситуації

Актуальність дослідження. Гуманістично орієнтований педагогічний процес вимагає від учителя вміння будувати діалогічні стосунки з учнем, що в свою чергу, потребує наявності в його свідомості відповідних елементів.

Відомості, що були отримані нами в результаті численних бесід, дискусій, диспутів дозволяють затверджувати, що вчителі погоджуються з необхідністю відновлення шкільної освітньої системи й важливість звертання до внутрішнього світу дитини, але при цьому вони висловлюють сумніви із приводу власної готовності до здійснення індивідуально-особистісної, ціннісно-сміслової педагогічної діяльності. Серед умов, що сприяють таким сумнівам вони вказують стрімке збільшення інформаційного поля в сучасному суспільстві й, як наслідок, постійне ускладнення навчальних програм. Предметно-центроване навчання, орієнтоване на об'єктивні способи пізнання, в таких умовах приводять до виникнення в професійній свідомості педагога